

ביאור בענין הנפש השכלית

• יאיר פרדני

א. בתניא פ"א אומר „דלכל איש ישראל אחד צדיק ואחד רשע יש שתי נשמות דכתיב ונשמות אני עשיתי שהן שתי נפשות, נפש אחת מצד הקליפה וסט"א" וממשיך בפ"ב ואומר „ונפש השנית בישראל היא חלק אלוקה ממעל ממש" דהיינו שתי נפשות, נפש האלקית ונפש הבהמית.

ובהערות וקיצורים לתניא לצ"צ פ"י מבאר על מה שכתוב בתחילת פ"י בתניא „והנה כשהאדם מגביר נפשו האלקית ונלחם כ"כ עם הבהמית", ושואל הצ"צ מיהו האדם ומסביר דזהו נפש השכלית. וכן מביא בסה"מ תרנ"ט במאמר ד"ה לכל תכלה וז"ל: הגם שכלק"א נזכר רק ב' נפשות באמת הם ג' נה"א ונפש השכלית ונפש החיונית. וגם בסה"מ קונט' ח"א מאמר ד"ה בסכות תשבו אומר וז"ל: „... ילה"ק מ"ש כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי ואומר ונשמות ל' רבים שהם ג' נפשות. נפה"א ונה"ב ונפש השכלית".

ובסה"מ ת"ש במאמר ד"ה וירח הוי' עמ' ח' כותב וז"ל: „דנה"א מבאר ומסביר להנה"ב עניני אלקות דהבנה והסברה זו באה ע"י נפש הטבעי".

וצריך להבין בכל הנ"ל, דהנה לכאורה דרוש ביאור.

(א) דממנ"פ באם נפש השכלית היא נפש בפני עצמה מדוע אינו מזכירה בפירוש בתניא כשמונה את ענין הנפשות, ואם אינה נפש בפני עצמה מדוע מדגיש בהמשך תרנ"ט הנ"ל „באמת הם ג'".

(ב) דהנה אומר בסה"מ קונט' הנ"ל דמ"ו ונשמות אני עשיתי" לומדים שיש ג' נפשות ואילו בתניא אומר שיש רק שנים ולומד זה מאותו פסוק.

(ג) גם צריך להבין דפעמים נקראת נפש זו בשם נפש השכלית (בסה"מ תש"ב מאמר חביב אדם, ובסה"מ קונט' הנ"ל ובהע' וקיצורים לתניא לצ"צ ועוד) ואילו בסה"מ ת"ש במאמר וירח הוי' הנ"ל נקראת בשם נפש הטבעי.

וכפי שיתבאר לקמן.

ב. ולהבין זה יש להקדים תחילה ביאור בענין הנפשות (האלקית, הבהמית) ובענין נפש השכלית, ענינה, תפקידה, שורשה ומה היא.

ובהקדים: נפש האלקית כל ענינה, חפצה ורצונה הוא אלקות והיא רוצה

להכלל במקור חוצבה, דהרי היא חלק אלוהי ממעל ממש (וכפי שכתוב בתניא) ע"כ רצונה מצד עצמה להמשך לשרשה ומקורה, וכל עניני העוה"ז אינם תופסים מקום אצלה.

משא"כ הנה"ב אשר שמה מעיד עלי' — בהמית, כל רצונה וחפצה הוא עניני עוה"ז והיא נמשכת אחר החומריות ואין לה שום מושג בענין האלקי, רק תוקף הרצון להתאוות לדברים גשמיים וחומריים.

ג. ובפנימיות יותר בעשר כחות הנפש — הנה"א עיקרה שכל (אמנם השכל שלו הוא אלקות ממש דבאלקות הרי ג"כ יש הפלאת השכל), דכל חפצו הוא חכמה אלקית, והא דגם לנה"א יש מדות הרי גם המדות הם מדות שכליים, כלומר שהם מדות הבאים רק מהתפעלות השכל מאלקות, דהיינו שלאחר שמתבונן בשכלו באלקות מעורר גם המדות לאהוי"ר לאלקות, והמדות הם רק שלימות השכל (ועיין בסה"מ ת"ש מאמר ד"ה חביב אדם, עמ' 97 בהנ"ל).

משא"כ ולהיפך הנה"ב דעיקרה הוא מדות — מדות' הם מדות בהמה (חיוני, טבעי) אשר חפצם ומגמתם תענוגות ותפנוקי עוה"ז והא דגם לנפש זו יש שכל הרי"ז רק שכל המשמש את המדות, דהיינו דשכל הנה"ב משמש למדות להבין את התענוגים יותר טוב וממילא להתאוות אליהם יותר, ולהשיג תענוגים יותר טובים (ועיין באריכות בזה בסה"מ קונט' ח"א ד"ה בסכות תשבו הנ"ל).

ד. כתוב בכ"מ בדא"ח (בסה"מ קונט' בהמאמר הנ"ל וכן בסה"מ ת"ש במאמר וירח הוי' הנ"ל) דירידת הנשמה לעוה"ז (שהיא ירידה גדולה ועצומה) היא בכדי לברר ולזכך ולהעלות את הנה"ב, דגם הנה"ב ויצה"ר יאהבו את ה'. ולכאורה לפי מה שהסברנו שנה"א ונה"ב הם רחוקים זה מזה בתכלית הריחוק כשתי קצוות הופכיות (כנודע החילוק בין ריחוק להיפוך, דהיפוך הוא באין ערוך לגמרי, ואכמל"ב) שאין קשר לכל אחת עם השני', ואם כן איך תמלא נה"א את תפקידה המוטל עלי' לברר, לזכך ולהעלות את הנה"ב?

ועל כן באה הנפש השכלית אשר תפקידה לקשר בין שתי הנפשות. וביכולתה לעשות זאת מכיון שהיא ממוצעת ביניהם. דהיינו: נפש השכלית אמנם היא מקליפת נגה, אך היא שכל. הנפש השכלית חוקרת כל דבר לאשורו ולאמיתתו מצד שכלה ומכיון שהיא מקליפת נגה הרי יש לה קשר לנה"ב ויכולה להסביר לה עניני אלקות.

ה. אמנם אינו מובן כיצד יכולה הנפש השכלית להיות ממוצעת דהרי כל ממוצע צריך להיות לו בשווה משני הקצוות שהוא מחבר, ואילו הנפש השכלית היא מקליפת נוגה ממש כמו נה"ב (אמנם מדרגא גבוהה בנוגה) ואם כן כיצד תשמש ממוצעת לעניני אלקות.

ועד"מ כמו בענין הכתר הרי יש בו שתי מדריגות כלליות, אריך ועתיק, אשר עתיק הוא סוף למאצילים ואריך הוא ראש להנאצלים, משמע שיש בו גם מן הנאצלים וגם מהמאצילים ואם כן במה מתבטא שני הקצוות שיש בנפש השכלית שעל כן יכולה להיות היא ממוצעת.

ויובן זה בהקדים הכלל, דכל דבר חומרי יורד למטה וכל דבר רוחני עולה למעלה, דכל דבר נמשך אל שורשו וכטבע האש שהוא רוחני להמשך למעלה אל שורשו ואילו טבע המים שהוא גשמי ונתפס בגשם להמשך למטה.

כן הוא בנפש השכלית. אמנם היא מקליפת נוגה שעל כן נמשכת למטה אל הנה"ב, אך ענינה בעיקר הוא שכל, ושכל הוא דבר רוחני ונמשך למעלה וכזה היא שווה אל הנה"א שהרי גם עיקרה הוא שכל וממילא שניהם נמשכים לאותו מקום, למעלה. ועל כן ביכולתה להיות ממוצעת בין שתי הנפשות.

ומכיון שנפש השכלית חוקרת את האמת שבעולם ועי"ז היא מגיעה לאמת שהעולם בטל אל האלקות שבו, ומכיון שהיא גם מקליפת נוגה הרי היא יכולה להסביר לנה"ב שאלקות זה טוב.

ו. והנה בסה"מ תש"י, במאמר ד"ה כי חק לישראל הוא, עמ' 20, מסביר די"ג' סוגי שכל שהם אלקי, אנושי וטבעי. וענינם: שכל האלקי חוקר ומתבונן בהאין של העולם דהיינו ביטול העולם והוא ע"ד ענין הראי' באלקות שההשגה והביטול הוא אחד. והוא ענין ד"ע כידוע ל"ח.

שכל האנושי חוקר בהיש של העולם והשגתו הוא מציאות, דהיינו כפי שמציאות היש של העולם הרי יש בו אלקות, ועי"ז מגיע שהעולם (כמו שהוא) הוא אלקות, והוא ענין ד"ת.

השכל הטבעי חוקר בכל עניני האמת בעולם, גם הוא רצונו להגיע אל האמת, אבל האמת שבשאר הדברים שבעולם, לבד החקירה באלקות.

ולפי"ז לכאן' הי' אפשר לומר דג' מדריגות אלו הם כנגד ג' הנפשות, ואם כן שכל הטבעי הוא כנגד נפש הבהמית וא"כ נפש השכלית היא מדריגה ג' עלית בנה"ב.

אמנם אי"ז כך דאפשר לומר דשכל האנושי ושכל הטבעי שניהם בנפש השכלית. שכל האנושי חוקר את האמת שיש בעולם בקשר לאלקות, ואילו שכל הטבעי חוקר את האמת בקשר לשאר הדברים ועיין בסה"מ ת"ש מאמר ד"ה חביב אדם, דאומר וז"ל: דנפש השכלית... וכמו לדעת בכל מציאות דבר ההרכבה שלו וכל חלקיו וטבעו והיינו דכללות השכל הוא בישות הדבר ולא בהעדרו, ומשמע מכאן שכולל גם את השכל האנושי והשכל הטבעי.

ועפ"י האמור, יובן מה שאומר בספר המאמרים תש"ח במאמר ד"ה צאינה וראינה אות י' וז"ל: אמנם מטרדת הנפש השכלי אשר מטריד את האדם... כי נפש השכלי אינו בא להאדם לא בציורים רעים מתאות וחמדות גשמיים (דהיינו כמו הנה"ב), כ"א בא בדרכי שכל הישר איך שצריך להתנהג בכל הענינים...".

ולכא' קצת קשה, הרי אמרנו שתפקידה של הנפש השכלי למצע בין הנה"א לנה"ב דהיינו לקשר ולקרב את הנפה"ב לנה"א ולעזור לנה"א לברר ולזכך את הנה"ב ועפ"י זה נראה ההיפך שהנפש השכלית מטרידה את האדם ביותר וכפי שכתוב שם, "הנה באמת כבד להאדם להפטר מזה, וצריכים ע"ז עצות ועבודה ויגיעה איך להפטר מזה", דהיינו מטרדות הנפש השכלי, ועוד יותר מנה"ב.

אך לפי האמור מובן, דמה שמטריד את הנה"א הוא שכל הטבעי שבנפש השכלית שהוא אמנם חוקר כל דבר לאמיתתו, אך חוקר רק בעניני גשמיות וחומריות בלי קשר לאלקות, ע"ד ענין הפילוסופים (אריסטו וכדו') שחקרו עד היכן ששכלם מגעת וניסו להגיע לאמת ורק התגשמו יותר וכפרו ביותר. משא"כ השכל האנושי דנפש השכלית הוא חוקר עניני אלקות (אמנם מצד היש שלו) והוא הוא אשר מקשר הנה"א לנה"ב, וע"ז אומר שם בהמאמר צאינה וראינה תש"ח הנ"ל, "והעצה היעוצה הוא להרגיל את הנפש השכלי להבין השגות אלקות בענינים שהנפש השכלי יוכל להשיגם... כמו לבאר לנפש השכלי הענין דבריאה יש מאין באופן כזה אשר גם שכל אנושי יבין זאת" (ועיין שם בארוכה).

ז. וענין נפש השכלית הוא בעיקר ענין עולם הבריאה, והנה"א ענינה עולם האצילות, דע"ד הענין דד"ע וד"ת, דעולם האצי' הוא דעת עליון שהכל הוא אלקות דשרש הנה"א היא מפנימיות הכלים דאצי' ובאצי' הרי הוא מרגיש את האלקות ומה שנק' בעיקר שכל אין זה שכל רגיל אלא הכל שם אלקות, דבאלקות גופא יש ג"כ הפלאת השכל דזהו ענין הנה"א שכל ענינה גילוי האור (כלים דאצי'), משא"כ בד"ת (בריאה) אעפ"י שגם זה שכל הרי זה שכל אנושי בלבד שמרגיש כבר את עצמו וכל מה שחוקר ביש מאין הוא כפי שהיש נמצא והוא רוצה לדעת מאין הוא ומה מקורו וכפי שמביא בספר המאמרים קונט' ח"א מאמר ד"ה רבא חזי' לרב המנונא דאומר שהאדם סובל מהמחלה שנקראת "איך" (אני). וזה ענין הנפש השכלית דעולם הבריאה כבר מרגיש את עצמו וגם כשהוא בטל הרי"ז רק ביטול היש, דיש מי שבטל, משא"כ עולם האצי' דכולו אלקות הרי ביטולו ממילא ביטול במציאות דהכל אין ואינו מרגיש את עצמו (ועיין באריכות בהמאמר הנ"ל ד"ה רבא חזי' לרב המנונא בענין הנ"ל ובענין ג' הנפשות דמסביר קצת באופן אחר).

ח. והנה בסה"מ תש"ב במאמר ד"ה חביב אדם אומר דנפש השכלית נמצאת בכללות מין האנושי, אמנם היא מחולקת בין יהודי לגוי. וההבדל הוא

שאצל יהודי משמשת נפש השכלית כממוצע בין הנה"א לנה"ב ובה נרגש הפלאה רוחנית ולכן גם יכולה לשמש כממוצעת, אבל בגוי אין זה כממוצע שהרי אין לו נה"א והיא מגושמת בעצם.

אמנם אינו מבאר מהו שורש נפש השכלית דבגוי. דכידוע שנפש השכלית של יהודי הוא מהדרגה הגבוהה שבנגה והוא טוב שבנגה (שכל שבנגה), וא"כ גוי שאין בו טוב לכאור' מאין הנפש השכלית שלו.

וי"ל עפ"י מש"כ בספר המאמרים עת"ר במאמר ד"ה וישמע יתרו וז"ל: „וזהו... דג' שרי פרעה הן חב"ד... הרי יש דעת בקל", והיינו הדעת בהרגשת השכל לבד, וזהו השכל הטבעי", ומשמע מדבריו שגם נפש השכלית שאצל גוי הוא מג' קליפות הטמאות, דהרי יש לו שכל (דעת) אמנם דעת זה הוא בעניני גשמיות ואינו יכול להשיג בזה אלקות ובעיקר דקות דרוחניות.

ט. כידוע לכל, דיש לכל נפש עשר כחות שהם שכל ומדות וכאשר רוצים להגדיר נפש בשלימותה מהי, מגדירים שנפש היא אשר יש בה עשר כחות וכפי שהזכרנו לעיל (באות ב').

ולפי"ז אולי אפ"ל שלשתי הנפשות, נה"א ונה"ב יש עשר כחות בפני עצמן, משא"כ נפש השכלית אשר כל ענינה הוא שכל, אין לה עשר כחות ולכן אינו מזכירה בתניא.

אבל בסה"מ קונטרסים ח"א במאמר בסכות תשבו (הנ"ל) אומר במפורש שגם לנפש השכלית יש עשר כחות וז"ל: „...והוא נפש שכלית שגם בו יש שכל ומדות”.

הרי מוכח שגם לנפש השכלית עשר כחות משלה וזה רק מגביר את השאלה, מדוע לא נימנת הנפש השכלית בתניא כנפש בפני עצמה.

ואולי אפ"ל שבאמת הנפש השכלית היא חלק מנה"ב (שהרי שניהם מקליפת נגה) והיא השכל דנה"ב שהרי ענינה הוא שכל. ולא השכל המשמש את המדות שע"ז נאמר שהוא שכל שבמדות, אלא, השכל דשכל דנה"ב גופא. ומדוע אומר בסה"מ קונט' הנ"ל דיש לנפש השכלית עשר כחות, מכיון שכל כח כידוע כלול מעשר ולכן גם השכל של נפש הבהמית (שהוא הנפש השכלית) ג"כ כלול מעשר כחות, אמנם אין הם כחות בפני עצמן אלא רק כחות הכלולים בכח השכל, ולכן לא נזכרה נפש השכלית בתניא כנפש בפני עצמה.

י. אמנם גם זאת קשה לתרץ מפני ג' טעמים עיקריים:

(א) שאם נאמר כן נצטרך לומר שכל כח וכח הוא נפש בפני עצמה שהרי

עפ"י האמור לעיל כל כח כלול מעשר כחות, דהיינו שעד"מ חסד תהי' נפש בפני עצמה כי היא כלולה מעשר כחות ג"כ, בדיוק כמו השכל ודבר כזה לא מצינו בדא"ח.

(ב) אין משמעות הלשון כך מסה"מ תרנ"ט במאמר לכל תכלה הנ"ל (אות א') שמדגיש שם הגם שבלק"א נזכר רק ב' באמת הם ג', כלומר כמו שהב' הם נפשות בפני עצמן בתכלית השלימות, כך הוא גם הג' דהיינו נפש השכלית, דאל"כ מדוע אומר שיש באמת ג', הי' יכול לומר שיש בנה"ב עוד דרגא שהיא גבוהה מהרגיל והיא הנפש השכלית, אלא שבזה שמדגיש זאת הרי בא לשלול שלא נטעה ונחשוב שיש רק ב' אלא יש ג' והיא נפש מיוחדת בפני עצמה.

(ג) מסה"מ קונט' ח"א מאמר הנ"ל ג"כ לא משמע הכי, מפני שמדגיש וז"ל: „והוא הנפש השכלית דגם בו יש שכל ומדות, אמנם השכל שלו אינו בדומה להשכל האלקי דנה"א, וכן גם המדות שלו אינו בדומה להמדות דנה"ב".

מזה מוכח שיש לנפש השכלית עשר כחות בפני עצמן והדרא קושיא לדוכתי'.

יא. ויש לתרץ ע"ד אפשר, ועי"ז יתורצו כל הקושיות שנזכרו לעיל (אות א') בדרך ממילא, שבאמת הנפש השכלית היא נפש בפני עצמה, ולכן בסה"מ תרנ"ט ד"ה לכל תכלה (הנ"ל) אומר שבאמת הם ג', וכן בסה"מ קונט' ח"א מאמר הנ"ל שלומד מהפסוק „ונשמות אני עשיתי" ואומר ונשמות ל' רבים שהם ג' הרי באמת זה כך, וא"כ מדוע לא מזכירה בתניא, מפני שאדמוה"ז מדבר בתניא על דרך בעבודת ה', דהיינו דודאי שגם אדמוה"ז אומר שיש ג', רק שבתניא מונה כאמור נפשות שיש להם דרך שתוביל לכיוון כל שהוא לעבודת ה'.

וביתר ביאור: נה"א מושכת את האדם לעניני אלקות וקדושה וכן יש לעומת זה הנה"ב שהיא מושכת את האדם לעניני עוה"ז — קליפה, וביניהם קיימת המלחמה התמידית, מסביר אדמוה"ז בתניא איך וכיצד להגביר הנה"א ולנצח הנה"ב.

משא"כ הנפש השכלית, (אמנם היא נפש בפני עצמה אך) איננה דרך בפני עצמה, היא רק כעין מורה דרך ועוזר לנה"א להעלות הנה"ב וכן לנה"ב לדעת להיכן להמשך לקדושה, אבל איננו דרך בפני עצמו שהאדם יכול להתנהג כמו שהנפש השכלית רוצה מכיון שאין לה רצון לדרך מסויימת אלא רק כנ"ל.

ועפ"ז גם יבואר מה שאומר בסה"מ ת"ש מאמר ד"ה וירח הוי' שהנפש הטבעי מסביר לנפש הבהמית וזהו עפ"י מה שאמרנו לעיל (אות ו') שבנפש השכלית יש שני ענינים שהם שכל הטבעי והאנושי, דאע"פ ששם הוסבר שדוקא

שכל האנושי מסביר עניני אלקות, אמנם אפ"ל דגם השכל הטבעי דנפש השכלית לאחר שנמשך אחרי השכל האנושי ונגרר אחריו וממילא יכול גם הוא להסביר עניני אלקות וזהו מש"כ שם שהנפש הטבעי הכוונה על הנפש השכלית (בטבעה).

ולפי מה שאמרנו לעיל החילוק בין שתי הנפשות לנפש השכלית דנפש השכלית איננה דרך בפני עצמה רק כעין מורה דרך יובן דזה החידוש הנפלא של האדמוה"ז בתניא שאין ממוצע בין קדושה לקליפה דאעפ"י שהרי קליפת נוגה היא ממוצעת הרי גם היא נקראת קליפה וגם היא מחולקת או טוב או רע אך אין משהו שהוא לא טוב ולא רע, דהיינו שיש או קדושה או ההיפך מזה. ואין האדם יכול לומר אני אינני רוצה אלקות וכן לא עניני עוה"ז. והפי' בדבר שיפעל על מידותיו בלי להגיע להכרה באלקות.

ע"ז אומר אדמוה"ז שכל הדברים שאינם קדושה הרי הם קליפה (סט"א) וז"ל בפ' ו' "וכן כל הדבורים וכל המחשבות אשר לא לה' המה... שזהו פי' לשון סט"א פי' צד אחר שאינו צד הקדושה" וכו'. הרי מובן שכל שאינו קדושה הוא קליפה, וממשיך שם "ולכן נקרא עוה"ז עולם הקליפות וסט"א... אלא שהקליפות הן נחלקות לשתי מדריגות" ע"כ.

ולכן אין אדמוה"ז מונה את הנפש השכלית כנפש בפני עצמה בתניא מכיון שאינה דרך בעבודת הוי' אלא רק ממוצע.

